

УДК 332.1

АЙЫЛ ЖЕРГЕСИНДЕ ПРОБЛЕМАЛАРДЫ АНЫКТОО
 ВЫЯВЛЕНИЕ ПРОБЛЕМ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ
 IDENTIFICATION OF PROBLEMS IN RURAL AREAS

Айылчиева М.А – Экономикалык билим берүү
 кафедрасынын окутуучусу
mimozaa1973@mail.ru

Аннотация: Бул макалада проблемаларды чечүүдө жергиликтүү адистерди жумушка тартуу менен стратегиялык пландын принциптерин туура колдонуу жана артыкчылыктарды багыттарды тандоо критерийлери, көйгөйлөрү көрсөтүлгөн.

Аннотация: Это участие статьи в решении проблем местных специалистов, а также критерии для выбора правильного использования принципов стратегического плана и приоритетов, проблемы выявлены.

Annotation: This is the participation of the article in solving the problems of local specialists, as well as the criteria for choosing the correct use of the principles of the strategic plan and priorities, problems are identified.

Ачык сөздөр: проблема, абал, максат, артыкчылык, багыттар, стратегиялык пландаштыруу, ресурс, ФАП, эксперт, коомчулук, симптомдор, критерий.

Ключевые слова: проблема, ситуация, цели и приоритетные направления, стратегическое планирование, критерии ресурсов, ФАП, симптомы, сообщество и эксперты.

Key words: problem, situation, goals and priorities, strategic planning, resource criteria, FAP, symptoms, community and experts.

*Жаңы аныкталган проблема - жарымына чейин чечилген проблема
 Чоң идиштин пайдасы жок, эгер анда кичинекей жыртык болсо.*

Стратегиялык пландаштыруунун кийинки этабы иштелип чыккан артыкчылыктардын чегинде жоё турган проблемаларды издөө болот.

Бул этап стратегиялык пландаштыруу процессинде эң татаал болуп саналат. Албетте, биз туш келген проблемалар же биз пайдалана турган мүмкүнчүлүктөр ап-ачык болушу мүмкүн. Алар суроо туудурбай оңой чечилет.

Бирок, ачык эмес, эки учтуу, көрсөтүүгө татаал, мындайча айтканда чоочун чүмбөттүн астында жашынган проблемалар да жолугат. Мүмкүнчүлүктөр да ушул мүнөздөмөгө ылайык болсо да, алар көп убакта уюмдун кыял же чечкиндүүлүгү менен чектелет.

Башында белгилүү проблемаларды карап чыксак. Проблема түшүнүгү эмнени божомолдойт? Проблеманы жергиликтүү коомчулукта тынчсызданууну туудурган жана тандалган багыттардын ишке ашыруу жолдорунда турган өсүүчү тенденциялар өзгөрүүлөр деп аныктоого болот. Булар көздөгөн келечекке ийгиликтүү жетиш үчүн алдыга карай умтулуу үчүн жоюла турган тоскоолдор.

Көп убакта проблеманы чечиш үчүн ал пайда болгон абалды толук көрсөткөн долбоордук сунуштар түзүлөт. Проблеманы тагыраак аныктоо үчүн ал өзү да бардык тараптан анализденет. Анын канчалык туура аныкталгандыгынан аны жоюу үчүн чыгарган чечимиңер, демек ресурстардын кийинки чыгымы да, коз каранды болот. Проблема туура эмес аныкталса ресурстар куру бекер жумшалып, проблема болсо чечилбей кала берет.

Андан ары долбоордук сунушта проблеманы чечүү жолдорун жана анын бюджетин сунуш кылуу керек. *Проблемалар - бул коомчулукту азыр турган орундан каалаган орунга жетүүгө тоскоол болуп турган нерсе.* Бул аныктоо коомчулук кайсы жакка бараарын билгенин көрсөтөт. Тилекке каршы чынында бул дайым мындай эмес. Кээде проблемаларды аныктоо татаал (чечим жөнүндө айтпай эле коёлу) анткени коомчулук эмнеге жетишкени жатканын өзү билбейт. Максаттарды коюу же түпкү натыйжаларды аныктоо (проблеманын чечилгенден кийинки көрүнүшү) - бул проблеманы чечүү процессинин маанилүү маселеси. Эгер коомчулук кайда барарын билбесе: а) ал жакка кандайча жеткиси келет, б) ал келдиби же жокпу - аныктоо кыйын.

Проблеманы аныктоодогу дагы бир жеңилээр нерсе - алар кээде симптомдордун же чечимдердин чүмбөтүнө жашырылган.

Симптомдор - бул биздин көңүлүбүздү тарткан проблеманын көрүнүп турган аспекти. Симптомдор проблеманы кээде гана чечмелейт, алар жөн эле анын көрүнүштөрү болот. Проблеманы эффективдүү чечиш үчүн үстүндө жаткан симптомдорду тереңирээк изилдеш керек.

Чечимдер да көбүнчө проблеманын чүмбөтүнүн астында жашырылган. Мындай учурларда чечимди проблема катары аныктоо калп жолго алып барат, башкача айтканда башка мүмкүн эффективдүүрөөк чечимдерди кароого тоскоол кылат. Бул этапта коомчулук проблеманы аныктадыбы же бул чечимби? деген суроо бериш керек Проблема менен диалог түзүү - эффективдүү жолдордун бири болушу мүмкүн.

Проблема менен диалог түзүү

Проблема менен сүйлөшүү, ага бир нече суроо берүү - аны түшүнүүнүн жолдорунун бири. Бул силер проблемага жолуктунарбы жана апы менен бирдеме жасагыңар келеби же жокпу деген нерсени түшүнүүнүн эң жөнөкөй жолу.

Төмөндө проблемага бере турган суроолор:

- > Проблема эмнеде?
- > Эмне үчүн бул проблема болуп калды? Эмне үчүн аны чечиш керек?
- > Ал качан проблема болуп калат?
- > Ал проблема кайда?
- > Ал кимдин проблемасы?
- > Ал проблема башкаларга тиешелүүбү?
- > Ал баарына тең проблема болуп көрүнөбү?
- > Алар аны чечүүгө катышканды каалашабы?
- > Кимди проблема аны чечүүгө аракет жасагандай тынчсыздандырат?
- > Ким аны чечүүгө каршылык көрсөтөт?
- > Чындыкта бул эмне деген проблема жана эмне үчүн ал проблема болуп калды? (Жооп алдык деп чечсеңер да бул суроолорго кайтуу маанилүү)
- > Бул проблема дагы бир нерсенин симптому боло алабы?
- > Биз проблеманы чечим катары аныктадыкпы?
- > Проблеманы чечпесек эмне болот? Канча жолу проблема чатак көрүнүп биз ага көңүл салбасак ал жоголуп кетти эле? Кээде проблеманын эң жакшы чечими - такыр чечпей коюу.

Бул суроолор, эгер алар менен чын эле иштесеңиз, сизди төмөнкү маалыматтар менен камсыздайт:

- Проблеманын татаалдыгын түшүнүүгө жардам берет;
- Альтернативдик чечимдерди сунуш кылат.

Проблема сизде адекваттуу чечим жокто (мүмкүн сиздер аны менен биринчи жолу жолуктуңар жана аны менен эмне кылаарды билбейсиз), лее аны жоюу боюнча көп чечимдер пайда болгондо келип чыгат. Ушундай сезим пайда болгондо сиз проблема менен иш алып барасыз.

Бир жактан, азыр проблемага энергияңарды коротпой эле койгон од болушу мүмкүн - ылайык убакыт келе элек. Проблеманын бар экендиги коомчулук аны чечүүнү каалаарын билдирбейт. Башка жагынан, проблеманы чечиш үчүн проблеманын өзүн да жана аны чече ала турган адамдарды да кайра аныктоо керек болушу мүмкүн. Мурун белгиленгендей, проблеманы аныктоо - аябай татаал кадам, бирок аны жасаш керек.

Дагы айта кетсек: "Чоң идиштин пайдасы жок, эгер анда кичинекей жырткыч болсо".

Проблеманы тактап түзүлүшүн аныктоо

Төмөндө проблема эмне экенин тереңирээк түшүнүүгө жана аны тактап жазууга жардам бере турган негизги "эрежелер" көрсөтүлгөн:

- Проблеманын "эеси" тактап айтканда, проблемага тийешеси бар адамдар болушу керек;

- Проблеманы "жок", "кем", "жокчулук", "жетишсиздик" ж.б. сездердон баштабагыла;

- Проблеманы ээси, баяндоочу, аныктоочу жана толуктоочу бар жөнөкөй эле сүйлөм катары жазгыла.

- Чечиле турган проблемалар болот жана кошумча ресурстарды да тартканга карабастан чечилбеген проблемалар да болот. Мындай учурларда алардан минималдык жоготуу менен кутулуу керек.

Жогоруда келтирилген эрежелерди деталдуу талдаш үчүн мисал кылып айылдардын көбүнө тиешелүү "проблеманы" алсак - ал демейде мындай жазылат: "D айыл өкмөтүнүн №1 айылынын № 1 орто мектебинде жылуулук жок". Эми аны жазуунун өйдөдө айтылган эрежелерин колдонуп, талдап көргүлө. Биринчиден проблеманын ээси жок, тактап айтканда түшүнүксүз "кимде" жылуулук жок: окуучулардын классындабы, директордун же мугалимдердин кабинетиндеби. Башкача айтканда, бул проблемага тийиштүү адамдар белгиленген эмес. Бул учурда жылуулук мектептин өзүндө жок.

Башка жагынан Караганда дагы бир нерсе түшүнүктүү эмес. жылуулук такыр жокпу же ал ишке жарабай калдыбы. Андан тышкары, иш жылуулук жокто деп айтып биз проблеманын башка варианттарын жана себептерин жоюп таштадык. Эгер жылуулук жок болсо анда эмесе бир гана жол калат: бул жылуулук системасын иштетүү. Бул жерде биз өзүбүздү жалгыз вариант менен чектеп салдык: "D айыл өкмөтүнүн №1 айылынын № 1 орто мектебинде жылуулук системасын орноштуруш керек". Бул чечимдин варианты эң кымбат экенин айтпаса деле болот: трубаларды алмаштыруу, газ ширетүү иштер, адистерге акы төлөө ж.б.

Эгер биз проблеманы башкача жазсак эмне болмок, мисалы " D айыл өкмөтүнүн №1 айылынын № 1 орто мектебинин окуучуларынын арасында суук тийгенден болгон оорулар көбөйдү"? Абал такыр башкача көрүнөт. Проблема жылуулук жокто эмес эле балдар ооруп калганда экен. Бул да проблема эмес - ал анын натыйжасы. Бул жерде көп суроо пайда болот: эмне үчүн алар ооруп жатышат? Эгер караштырып көрсө бул абалга алып келген көп себептерди көрүп жана талдаса болот. Мүмкүн мектепте терезелерди жылуулаш керек, же жылуулук системасы бузук, системага аба кирип калды, ошон үчүн аны оңдоого адисти эле чакырыш керек, же мектепке сапаттуу эмес көмүр түшүрүшкөн, же кочегар убактысында жумушка келбей, тиешелүү сааттарда от жакпай жатат, же мүмкүн

трубалар жакшы жылытат, бирок мектептин шыптары жана полдору жука, ошон үчүн жылуулукту кармабайт. Көргөндөй көп варианттар пайда болуп жатат жана анын көбү жылуулуктун жаны системасын орнотуу сыяктуу олуттуу акча каражаттарды талап кылбайт.

Кызык көрүнгөнү менен, практикада көбүнчө ушундай эле болот. Биз башынан өзүбүздү бир маселе менен чектеп, анысыз деле чектелген каражаттарды эффективдүү эмес коротобуз. Биз алдын ала билип туруп, текшерүүдө такыр эле проблема эмес болуп чыккан проблеманын чечилишинин эн кымбат вариантын тандайбыз. Стратегиялык пландаштыруу - бул чечимдердин варианттарынын бар болуу. Стратегиялык пландаштыруунун негизги принциптерин колдонуп, аны иштеп чыгуу процессине сөзсүз ар кандай тармактардан жергиликтүү адистерди тартуу керегин унутпаш керек. Ал ар кандай проблемалардын көп аспектисин эсепке алууга жардам берет. Бюджеттик-финансылык мамилелер болобу же жер ресурстары жана мамилелери менен, айыл чарба өндүрүш менен, социалдык-демографиялык проблемалар менен байланышкан суроолор болобу бардык спецификалык тараптарын эске алууга мүмкүнчүлүк берет. Адистердин билими специализациялуу жана квалификациялуу чечимдерди ишгеп чыгууда керегин тийгизет. Адистерди тартуу проблеманын маңызын түшүнүшүнө кеңейтет, ага ар кайсы тараптан көз салууга жардам берет да аны менен кошо проблеманын так аныкталышынын мүмкүнчүлүгү өсөт. Ар кандай компетенттүү пикирлер болгондон сон проблеманы анализдегенде себептик проблемалар жана себептик байланыштар такталат. Андан тышкары проблеманы чечүүгө адамдарды тартуу кийин аларды иштелип чыккан чечимдерди таратуучу же аткаруучулар катарында пайдаланууга мүмкүнчүлүк түзөт. Проблеманы аныктоо жана жазуу этабы эн татаал гана эмес көп кырдуу да. Ошон үчүн стратегиялык пландын бул бөлүгүн түзүп баштаганда талап кылынган бардык эрежелерге жана жол-жоболорго көңүл буруп иштөө керек. Мунун бары коомчулуктун аймагынын өнүгүү программасын түзүү иш аракетинин аяккы натыйжасына таасир берет. Бир 'эле кичинекей катанын натыйжасында ойлонгон багыт четтен кагылып, каражаттар жана ресурстар эффективдүү жана рационалдуу эмес пайдаланылат жана мындай иштерге калктын анысыз деле төмөн ишеними такыр эле жокко эсе болот. Стратегиялык пландаштыруу форматын колдонууда ири алдыда коомчулуктун жашоочуларын тартуу жана катыштыруу жатат.

Артыкчылыктуу багыттарды тандоо критерийлери

Абалды талдоодон келип чыккан өнүгүүнүн багыттарынын көпчүлүгүнүн алардын арасынан кийинки этапта ар кандай критерийлерди пайдаланып тандоо өткөрүш керек.

Бул жерде критерийлердин коомчулук менен макулдалышынын керектиги жөнүндө же болбосо анын жардамы менен түзүлүшүнүн керектигин айтып кетиш керек, Стратегиялык планды жергиликтүү иштеп чыгуучулар үчүн же эксперттердин тобу үчүн "туура" көрүнгөн нерселердин баары эле коомчулукка жарашат деп айтуу кыйын.

Башка учурда, эгер коомчулук же анын өкүлдөрү приоритеттерди тандоо критерийлерин иштеп чыгууга даяр эмес болсо, же аларга көңүл бурбаса, кийин жаңылуудан кутулуу үчүн бул жерде колдонгон критерийлердин маанисин көрсөтүп же айтып берүүгө аракет кылып көрүш керек.

Төмөндө сунуш кылынган критерийлерди мыйзам катары кабыл албаш керек. Аларды жергиликтүү коомчулуктун каалоосуна жараша кеңейтсе же тескеринче кыскартса болот.

Сунуш кылынган критерийлер кандай?

Артыкчылыктардын жергиликтүү коомчулук менен макулдашылгандыгы. Бул талашсыз факт жана бул тезис берилген материалда көп жолу кайталанган. Кайсы жакка

жылаарын, эксперттердин жана башкалардын пикири менен туура келбеген учурда да, коомчулук тана чечет жана тандайт. Тиги же бул артыкчылыкты ишке ашырса белгилүү пайда тапса болоорун жана коомчулук каалаган өнүгүү деңгээлге жакыныраак болоорун түшүндүрө берсе болот, бирок эгерде ал коомчулуктун пикири же каалоосу менен дал келбесе, анда ал иш жүзүнө ашпайт. Бул критерий башкалардын арасында эң маанилүү болот. Алдан тышкары, ал бөлөк өзүнчө критерийдик даражадай эмес критерийлерди пайдаланган бардык учурларда сөзсүз колдонулуучу принцип катары бар болот.

- *Элестетүүгө жакындоонун деңгээли.* Бул жерде, биздин көз карашыбыз боюнча, түшүндүрмө керек. Кайсы бир коомчулукта бир убакта кездеген келечектин "мейкиндигинде" жаткан эки потенциалдык багыты бар, алардын ичинен бирөөнү гана тандаш керек дейли. Мисалы, алар бир жагынан, мектептин жана ФАПтын жылуулук системасын жакшыртуу жана экинчи жагынан жашылча-жемишти кайра иштеп чыгуу цехтерди түзүү болсун. Ал иштерде ийгиликке жетишкенде (мисалы, мектепте жана ФАПта жылуураак болду же кайра иштеп чыгуу цехтер иштей баштады) биз эки учурда тең көздөгөн келечекке жакындайбыз. Бирок, кайсынысы бизди көздөгөн келечекке батыраак алып келет? Кайсы учурда жашоочулар көздөгөн келечек менен байланышкан артыкчылыкка, пайдага жана жыргалчылыкка батыраак жетишет? Жооп коомчулуктун абалынан гана эмес жана ал эмнеге ээ же ээ боло алаарына байланыштуу эмес окшойт. Коомчулукка ошол болгон багыттарды ишке ашырганда алган пайдаларды же жыргалчылыктарды көрсөтүү маанилүүрөөк болот. Ал болгон пайдаларды жана жыргалчылыктарды баалап кайсы багыттар артыкчылыгы жогору экенин чечет.

- *Ресурс менен камсыздандыруу.* Бул критерий өзүмдүк жана башка ресурстарды тартуунун мүмкүнчүлүгү жана артыкчылыктарды ишке ашыруу үчүн алардын баасы жагынан каралат. Анын үстүнө, бул этапта, керектүү ресурстарды жана аларды алуу мүмкүнчүлүгүн болжолдоп саноо жетпштүү, андан кийин бул комплекстүү көрсөткүч боюнча болгон потенциалдык багыттарды салыштырыш керек. (Бул критерийге байланыштуу ал көрсөткүч боюнча багыттарды тандоодо ресурстарды алуу мүмкүнчүлүгү чоң жана алардын баасы темен болгон багыттар тандалат деген принципти колдонуш керек деген пикир бар: Бул шарттарды колдонсо, артыкчылыкты ишке ашыруу батыраак болот. Бул коомчулукка өзүнүн күчүнө жана келечектеги ийгилигине көбүрөөк ишеним бериш керек.) Бул критерий жергиликтүү коомчулукка түшүндүрүлүшү керек экенин айтпай койсо деле болот.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Методическое пособие «Разработка социальных инфраструктурных микропроектов» авторы: Алибаев Р, Таиров М, Ташбаева Ч и др. Бишкек 2005
2. Личные материалы преподавателя кафедра «Экономикалык билим берүү» Айылчиевой М.А
3. Өнүгүүнүн өнүтү жана инвестициялык планы Бишкек 2006(Агентство развития и инвестирования сообществ КР).
4. Операционное руководство Проекта сельских инвестиций АРИС, 2003